

ČOVEK KOJI ČITA. UMEMSTO ESEJA

Apstrakt: *U ovom eseju autor ispituje jedan od mogućih puteva u postfilozofiju koja ne postoji.*

Cljučne reči: *čitanje, izlistavanje, kultura, zabava, postteorija, postfilozofija, novi zadaci.*

Ko je taj čovek koji čita? Ja sam taj čovek koji čita. Zar Rorti (Rorty) nije napisao u nekrologu posvećenom Deridi (Derrida), koji se toliko bojao da će posle smrti biti zaboravljen a nije, zar nije napisao da „filozofi umiru čitajući“, što je istina. On sam je, kako svedoči njegova kćerka, umro čitajući Hajdegera (Heidegger), ili je to Rorti napisao za Deridu, više i nije tako važno. Filozofi, doista, umiru čitajući. Ili „izlistavajući“, što je jedan od termina koji je izmislio Predrag Krstić u svojoj knjizi *Filozofska životinja*, koja me je toliko umorila ovim „izlistavanjem“, o kome ću još govoriti, o kome će još biti reči u ovom „umesto eseju“, iako ova granica više nije tako jasna, kao što je možda bila. Jer možda i nema drugog eseja umesto ovog „umesto eseja“. Ogromna je snaga i vrednost ove supstitucije, pošto je sve u našim životima ova težnja ka supstituciji. Čitanje je zato paralelna stvarnost koja kao kancer razara i jede stvarnost ovog čoveka koji čita i koji uživa u tome. To je jedini kancer u kome se uživa. Jer njegov dan za danom znači knjigu za knjigom, njegovo „carpe diem!“ zato postaje: „pročitaj dan!“ kao prvo pravilo ovog kodeksa, ili ovog života koji, u stvari, ne postoji.

Čitanje je jedan od oblika ili načina na koji onaj koji čita zauzima vreme i tako beži od smrti. Ono je zato oblik umiranja u kome još uvek nema smrti. Čitati zato znači živeti. Recimo, jedno vreme sam razmišljao o tome da osnujem „klub čitalaca“. Ali bog nije bio čitač. To je jednostavna aluzija na tvrdnju Teri Igltona (Terry Eagleton) iz njegove knjige *Posle teorije* da „bog nije bio strukturalist“. *Bog postoji ali nije stvaran*, kako bi rekao Hegel (Hegel). U tom

pogledu, nema razlike između postojanja (egzistencije) i čitanja, pošto *Dasein* ne jede, kako je napisao Levinas (Levinas), koga sam nedavno citirao u drugom tekstu. U svakom slučaju, čitanje nivelíše ili zatrpava, ili supstituiše prazninu ili nepostojanje koje nas gleda u lice dok čitamo.

Sve se promenilo. Kao da više ljudi piše nego što čita. „Sva vlast čitateljima“, napisaoe Iglton. Čitanje ne spada u popularnu kulturu, pošto je čitanje oblik samoće, kao i sama kultura, ako je ona elementalni čin ili akcija kultivisanja a ne druženja. Dakle, ovde moramo izabrati: ili je kultura samoća ili druženje, recimo, po rerstoranima ili sportskim halama. U kući „Velikog Brata“ čitanje više nije moguće, to je sigurno. Zato je čitanje naša borba za autentičnu samoću. Za samu autentičnost. Jer u druženjima, u masi postoje samo polupojmovi ali ne i teorije. Da li je moguća teorija čitanja u vreme u kome nema „novih zadataka“? To je moje pitanje. *Da li je ovo vreme čitanja ili druženja i zabave?* Kakvo je to vreme ili kultura ako ni pojmovi ili teorije više nisu mogući? *Moja je teza ili ideja da je čitanje kultura i da je kultura čitanje, pošto nema kulture bez čitanja.*

Kada Volter (Voltaire) obrađuje svoj vrt, kao neki zemljodelnik u bilo kom delu sveta, ili radnik koji sklapa delove neke mašine – oni se kultivišu što znači čitaju, jer *kolektivno čitanje ne postoji*. Naravno, zabava je masovna i kolektivna. To je razlika između kulture i zabave. Zato pitanje: da li masovni hepeninzi spadaju u kulturu ili je čitanje jedina kultura ostaje otvoreno. Kao i pitanje šta je starije: čitanje ili kultura, kultura ili zabava. Iako je popularna kultura izbrisala ovu granicu, u vreme bez „novih zadataka“, što je – koliko se sećam – Agambenov (Agamben) termin. Zato ću nastaviti sa čitanjem, jer ja sam čovek koji čita, kao što stoji u naslovu ovog eseja, ili umesto eseja. Gde ima više discipline u čitanju ili pisanju, ili i ovde rade „prazni označitelji“ pošto smo stvoreni od nepostojanja a sve što radim, naročito uveče, prilično je haotično. *Da, to je osnovna ideja: mi koji smo stvoreni od nepostojanja, kako je napisao Iglton u esejima „Posle teorije“, mi koji postojimo a nismo stvarni, naša kultura ili kulture, naša teorija ili teorije nemaju epiloga. Mi smrtni i nestvarni, mi nikada ne stižemo do nekog kraja ili epiloga, do nekog zadatka. Zato izlistavamo i čitamo. Svi naši pojmovi su polupojmovi a naša kultura, ako je to kultura, „postoji ali nije stvarna“. Zato sam ja još uvek čovek koji čita.*

Najpre nešto o „novim zadacima“, zatim o izlistavanju i najzad o teoriji i postteoriji; ovo izgleda kao zapisnik ili beleška, kao znak na putu, koji će možda nekome pomoći da se snađe u ovom tkanju između praznih označitelja ili „označitelja asteroida“ koje je izmislio moj prijatelj Zistakis u svojim *Politikama označavanja*. Jer, *nema konsenzusa u teoriji ili kulturi, postoji jedino diskusija, izlistavanje i čitanje. Recimo, da pođem od toga; debata o postmoderni. Postoji li još uvek ili ne postoji? Da li je priča o postmoderni već završena ili nije? Ni postmoderna, ni dekonstrukcija, nego izlistavanje narativa o ovome ili onome. Čak i u nauci. Od Knjige o postanju do poststrukturalizma ili kvantne fizike. To je bar bio Krstićev program, ako on postoji.* Nije nam potrebna teorija haosa nego haotična teorija, napisaoće Zistakis. Šta drugo ako smo stvoreni od nepostojanja, praznih označitelja ili označitelja asteroida. Jedna teorija bez kraja i teorijskog epiloga, što je ideja Dejvida Morisa (David Morris) u knjizi *Bolest u postmodernu doba* koju još nisam pročitao do kraja, ali je ideja izvanredna. Ova ideja o smrtniku čija čitanja i teorije nemaju epilog i kraj. Kao da je čitanje besmrtno. *Jedino izlistavanje.* Zato se možda može zaključiti da *Filozofska životinja*, koja izlistava bezbrojne narative o ovom hibridu ili utvari koja se naziva „čovjek“, ili „životinja“, „filozofska životinja“, ipak spada u postmodernu, iako sam ja sâm verovao da je ovaj diskurs ili debata o postmoderni odavno završena ili izgubljena u vrapčijem cvrkutu ili „zviždanju u mraku“, kako je napisao Rorti. Ali, izgleda da nije. Jer, ja sam čovek koji čita. I možda piše.

I zato neću uraditi ništa drugo nego pročitati ponovo neka mesta iz *Filozofske životinje*. Ono o „novim zadacima“, kao i ono važnije o „izlistavanju“, jer oba afirmišu neočekivano samu postmodernu. Zatim završni pasaż iz *Posle teorije* kako bih došao do postfilozofije ili jedne postfilozofske kulture što je moj tajni cilj od samog početka. Tako će možda nastati zanimljiv melanž, pošto smo stvoreni od nepostojanja. Jedan epilog sa stazama što se račvaju. Mi smrtni bez teorije. *Mi smrtnici koji smo ostali bez teorije. Što je tako paralaktičko. Ovi entiteti koji se kreću.* A prikazuju se kao jedan entitet ili utvara. Jer, svako novo čitanje nešto menja: nove okolnosti ulaze u igru.

U svakom slučaju, ne znam šta bih bez čitanja. Jer, kao što sam rekao, čitanje je supstitucija za one koji su kao ja stvoreni od nepostojanja. U masi ili populusu nema ovih supstitucija. Nema posredo-

vanja i distance. Refleksivnih entiteta. Nema kulture. Hepening ima početak i kraj, kao svaki industrijski proizvod, ili „nađeni objekt“. Industrija a ne kultura. Digresije su ovde trenutne i ireverzibilne.

Rekao sam da imam utisak da se postmoderna vratila u ovoj enigmatičnoj dilemi o nemogućnosti ili nemoći kraja. *Kao da su ljudi kulture urboborosi ili gnostičke zmije. Da li je postmoderna jedna vrsta filozofskog zla ili dobra, ili sam jednostavno ravnodušan kao etičko čudovište prema ovim fragmentima.* Na jednom mestu Teri Iglton, koliko se sećam, govori o životu posle smrti, za koji kaže da izgleda da nije kraj. *Da li je postmoderna danas postala ovo izlistavanje kraja, ako je postala?* Ja ne menjam, ja ne intervenišem, ja čitam, ja lažem, ja govorim istinu, ja čitam, ovaj niz nema epilog. Ponekad neka ideja potisne druge, kao ova o izlistavanju; ali u čitanju ništa nije sigurno. Ja sam jednostavno imao sreću da sam ponekad imao uslove za čitanje. Kultura je ovaj uslov, ali oni koji učestvuju u hepeninzima ne čitaju. *Čitanje je prvi uslov kulture, filozofije i post-filozofije. Šta danas znače ovi beskrajni fragmenti?*

Fragment prvi, onaj najavljen, o „novim zadaicima“ kojih više nema, kao što nema kraja. Tako Kaspar Maze (Kaspar Maase) o usponu popularne kulture govori kao o „bezgraničnoj zabavi“, a moj prijatelj Rade Kuzmanović u romanu „Ap“ piše o tome da njegov cilj nije istina nego zabava, ali zabava koja je kao mini narativ o „pitomom blesanu Apu koji se kultiviše“, u stvari, jedna vrsta mini otpora nivellaciji savremene kulture. Možda je to naš zadatak u ovo vreme zabave, vreme bez „novih zadataka“. Jer, globalni otpor više nije moguć.

„Posle Hajdegera pokazalo se da je mogućnost velikog preloma istorijske egzistencije iščezla i da (h)ramovi, slike i običaji nisu više sposobni da preuzmu istorijski poziv da bi prisilili ljude na novi zadatak. Tradicionalni istorijski potencijali – poezija, religija i filozofija – izgubili su svaku političku delotvornost i transformisali se u kulturne spektakle i privatna iskustva. U ime trijumfa ekonomije napušteni su svi istorijski zadaci, odnosno redukovani su na jednostavne funkcije unutrašnje ili međunarodne politike. Prirodni život, upravljanje vlastitom fiziologijom, preuzimanje tereta i totalnog menadžmenta – biološkog života, to jest same animalnosti čoveka, izgledaju sada kao poslednji ozbiljni istorijski zadatak i jedini preostali (ne)politički mandat ljudi“. To je Agamben – onako kako ga je pročitao Predrag Krstić u *Filozofskoj životinji*.

„Danas je jasno bilo kome“, piše Agamben, „ko nije u apsolutno lošoj veri da više nema istorijskih zadataka koji mogu biti preuzeti ili čak pripisani čoveku. Već krajem Prvog svetskog rata bilo je na neki način evidentno da evropske nacionalne države nisu više bile sposobne da preuzmu istorijski zadatak i da su sami ljudi na putu nestanka. Poptpuno pogrešno razumevamo prirodu velikih totalitarnih eksperimenata dvadesetog veka ukoliko ih vidimo samo kao izvršavanje poslednjih velikih zadataka devetnaestovekovnih nacionalnih država: nacionalizma i imperijalizma. Ulog je sada različit i mnogo viši, jer je u pitanju preuzimanje kao zadatka same faktičke egzistencije ljudi, to jest, u poslednjoj analizi, njihovog golog života. Čovek je sada dostigao svoj istorijski telos i, zbog ljudskosti koja je opet postala životinja, ništa nije ostalo osim depolitizacije ljudskih društava sredstvima bezuslovnog razvoja *oikonomia* ili preuzimanja samog biološkog života kao osnovnog političkog (ili radije nepolitičkog) zadatka.“

I za sada završavam ovaj deo ovog „umesto eseja“, ovim naličjem čitanja koje govori o tome da smo danas redukovani na nepolitičke životinje. Ali, to je samo jedan od mogućih epiloga ovog čitanja, ili kulture. U nastavku ću govoriti ponovo o „izlistavanju“, postmoderni i postteoriji kao oblicima postfilozofije. Za sada je dovoljno.

Da li sam sada u situaciji da rekonstruišem ovu ideju o „izlistavanju“ i „kraju“. Ne sećam se više na kojoj sam stranici Krstićeve knjige koja je, u stvari, serija čitalačkih fragmenata naišao na ovu reč „izlistavanje“ ali je sigurno da je to jedina metoda ili ključ za ovu knjigu bez epiloga koja je u tom pogledu postmoderna, iako je, kako verujem, postmoderna samo jedan od oblika postfilozofije a ne, recimo, samostalna disciplina ili izam, ako je uopšte izam. *Izlistavanje je iščitavanje*. U stvari, verujem da je do ovog metoda Krstić došao tako što ga je preuzeo od Deleza (Deleuze) i Gatarija (Guattari). To je ideja jedne shizoanalize koju su nasuprot edipalnoj psihoanalizi razradili Delez i Gatari, koji su pisali u četiri ruke, kako sam to negde napisao. Za Deleza i Gatarija psihonaliza je gomila zabluda i ta zavist ili prezir prema psihoanalizi se ne može sakriti. Niti se oni trude da to sakriju. Psihonaliza jednostavno ništa ne tumači, a najmanje genealogiju psihe. Gotovo da ništa nije ostalo od psihonalize (ona je nepovratno zastarela) u shizoanalizi, čiji je predmet naša deteritorijalizacija i postmetafizika, pošto je psihoanaliza metafizika i o čove-

ku i o životinji. *Filozofsku životinju*, dakle, po mom mišljenju, objašnjava shizoanaliza koja, u stvari, nema epilog i koja zato spada u postmetafiziku i postantropologiju: ova postmetafizička ili *postfilozofska životinja*. Izlistaću zato ovu ideju. Ideju o proklizavanju čoveka u životinju i životinje u čoveka, koji nije stablo nego rizom, ali sam suviše umoran da bih nastavio. Potrebno mi je vreme za ovo.

U međuvremenu sam dobio pismo od „filozofske životinje“ Krstića koji s pravom poziva na diskusiju o filozofima i životinjama. Videćemo, u svakom slučaju mi se dopada ova množina, pošto je doista reč o množini. U svim ovim izlistavanjima filozofska životinja proklizava i umnožava se. Iako, kako je u svom seminaru pisao Derida, „životinje ne govore, one čute“. Ovaj seminar je svakako jedan od referenata ovog istraživanja. Ili ovih čitanja. Ovih proklizavanja. Jadni Gregor Samsa svakako nije metafizička ili genealoška životinja, ali nije ni književna životinja. On nije metafora. On je stvaran. To je osnovna ideja jedne materijalističke shizoanalize, pošto je ona u odnosu na psihoanalizu novi materijalizam. Dakle, ove „filozofske životinje“ nisu izmišljene. One su stvarne iako ne postoje. To je jedna od staza u ovom vrtu sa stazama koje se račvaju. Mi smo rizomi a ne stabla. To je istovremeno razlika između Krstića i mene iz *Ogleda o sablasnom*. Jer, kao što on nije čitao moj ogled u kome se pripoveda o jednom poštaru iz Zagreba koji je postao buba, iako nije čitao Kafkinu priču o Gregoru, mislim da nisam bio sasvim siguran u pogledu materijalističkog epiloga ovog ogleda, ali me mrzi, ne dâ mi se da se vraćam na ovaj ogled i njegov „postmoderni egzistencijalizam“ da bih to proverio. U svakom slučaju sećam se da Gregorovo takozvano treće T, pored transcendencije i transcendentalnog, nije bilo veliko nego malo T. „Misliti malo“ je bila moja deviza. A to je svakako spadalo u postmodernu, bar u vreme kada je ovaj ogled napisan. Jer, misliti malo ovde znači misliti stvarno.

Posle toliko godina dolazi Krstić da bi napisao svoju „filozofsku životinju“ koja isto tako nema epiloga. Ipak, na tragu Deleza, Deride, Gatarija. Zato, kada to sve stavite u kontekst, njegovo „izlistavanje“, „proklizavanje“ itd. je ipak postmoderna koja se vratila. Ne znam, na velika ili mala vrata ili možda kroz prozor, svejedno, ali se vratila. Ali, sada kao jedna od legitimnih disciplina postfilozofije, kako ja mislim. Jer, misliti znači brisati granice i izme i istovremeno ih izmišljati. To je ta dvojnost. Dvojnost samog mišljenja koje je

Krstić neobično svestan. Kao na primer Teri Iglton koji će verovatno nastaviti da misli i razmišlja i posle smrti. Evo tog mesta koje govori o njegovoj samosvesti. Ono se nalazi posle poglavlja „Crna mačka prešla put“ u kome se izlistavaju ili čitaju Delez i Gatarti, na samom početku sledećeg, pod naslovom „Maca pojela jezik“. Uostalom, poslednje poglavlje koje čita Deridine životinje je verovatno psihološki argument da iza svega ipak stoji Derida. To je bio Krstićev put u postmodernu u ovom kompendiju, koji može da bude udžbenik, a nije. Jer, Krstić je postmoderni autor, *postmoderni čovek bez svojstava, njegove „ideje“ su male, teritorije proklizavaju, na vidiku nema filozofskih teorija* ili Dekartovog (Descartes) stabla, iako se prema mišljenju Igltona ne može bez teorije, ali o tome kasnije, na samom kraju. Dakle, strana 452: „Šta sledi iz svih ovih ponornih i dramatičnih uvida? Verujem da je čitalac – ukoliko je neki još pretekao – već navikao da ne očekuje odgovor, već samo nevolju da podeli moja dvojenja, trojenja i brojnija nedoumenja. Recimo da sam opet našao da postoje tri modela, tri izlaza, tri graničnika koja orjentišu situaciju postmetafizičkog mišljenja životinja, pri čemu nikad dovoljno naglasiti koliko ‘meko’ valja shvatiti trilaterarnu ponudu koju sada predlažem“.

Eto, to je ta naša postsituacija. Za razliku od postmetafizičara Krstića, Teri Iglton svoju knjigu *Posle teorije*, u kojoj s pravom stoji da je postmoderna kapitalizam bez svojstava koji globalno misli na malo, zaključuje rečima: „Nikada ne možemo biti ‘iza teorije’, ‘posle teorije’, jer bez nje ne postoji nikakav refleksivni ljudski život. S promenom naših okolnosti, neki se stilovi mišljenja mogu iscrpsti. Otkada je pokrenuta nova globalna priča o kapitalizmu, uz onu o ratu protiv terorizma, možda smo stigli do trenutka kad je stil mišljenja poznat kao postmoderna došao do svoga kraja. Jer, postmoderna je bila teorija koja nas je uveravala kako Velike Priče pripadaju prošlosti. Osvrnuvši se unatrag, možda ćemo videti da je postmoderna bila teorija o Malim Pričama, koje je tako volela. Ali to kulturološkoj teoriji postavlja novi izazov...“ itd.

Još jednom se sve uklapa: izlistavanje je izlistavanje. Čovek koji čita može da odahne. Moram ovde da se prisetim vremena kada smo Mida Belančić i ja počinjali sa postmodernom, kako je Branka Arsić ironično primetila da je postmoderna već završena, jedino kod nas nije. Nije bila u pravu jer je u svojoj knjizi *Politike označavanja*,

koja je upravo objavljena, Aleksandar Zistakis tu prognozu sjajno doveo u pitanje. Nema kraja kraju.

U određenom smislu, kretanje od šezdesetih do devedesetih približilo je teoriju srži problema. O tome govori i Krstić. Visoke ili, kako je pisao još Adorno (Adorno), hladne apstrakcije strukturalizma, hermeneutike i sličnih „izama“ ustuknule su pred opipljivim stvarnostima postmodernizma i postkolonijalizma. Poststrukturalizam je bio jedan korpus (telo) ideja, za razliku od postmodernizma ili tzv. studija kulture koji je značio ili označavao stil stvarnog života. Barem, kako piše Iglton, za koga je, kao što sam rekao, postmoderna – naličje kapitalizma – čije je lice kontingencija, jer *teorije nestaju kao pekare, ili bilo šta drugo, barem za dosadne teorijske dinosauruse*, koji su verovali da u „svetu postoji više stvari nego što je diskurs ili plutajući označitelji“.

Izlistavanje je svakako nemoćno i možda zamorno, ali ono bar govori o tome da osnova sveta više nije bog ili priroda nego kultura ili čitanje. Da biti unutar kulture ne znači biti u vojničkoj kanti. To je nalik na kretanje u jeziku. Jezici su iznutra otvoreni. Zato biti u jeziku znači biti ubačen u svet. Mi smo po prirodi antiteorijski. Postfilozofija je problem a ne rešenje.

Danas sam, čitajući ujutru, odmah posle buđenja, što je moja dugogodišnja navika, o čemu sam pisao, naišao na Močnikov termin „postmodernistička neodređenost“, koji precizno objašnjava našu postsituaciju, kao i analogni termin „postfilozofska neodređenost“, koji je moj, mada je njihova srodnost uočljiva. Jer, iako je teško reći šta je sve ova postmetafizička strategija, očigledno je da filozofija u doba medija nije Parmenidov *eukkleos*. To sa otkrićem ove „postmodernističke neodređenosti“ je bio doživljaj, na primer, poput onog koji je Hegel doživeo videvši Napoleona na konju u Jeni. Naravno da je ovo hiperbola, postfilozofska hiperbola. Postfilozofija ne poznaje pojmove nego analogije, i tako je još od Kanta (Kant). Filozofija je danas porozna i popularna i to je jedna od njenih legitimnih mogućnosti u promenjenom svetu života. Filozofija nema samo jedno lice, niti je to moguće, ma koliko to smetalo „časnim filozofima“. Zato je dobro reći „filozofi“ i „životinje“, a ne „filozof“ i „životinja“, ako je dobro, a jeste.

Primljeno: 1. jula 2010.

Prihvaćeno: 12. avgusta 2009.

Nenad Daković

MAN WHO READS. INSTEAD OF AN ESSAY

Summary

In this essay author is investigating one of the possible ways into post-philosophy, philosophy that does not exist.

Key words: reading, leafing through, culture, entertainment, post-theory, post-philosophy, new task.